

Ганна Швець

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

НЕХУДОЖНІ ТЕКСТИ КРАЄЗНАВЧОЇ ТЕМАТИКИ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Аналіз стильових особливостей тексту в лінгводидактичному аспекті – один із активних напрямків досліджень у сучасній методиці навчання іноземних мов. Якщо в роботах 70-х років минулого століття наголошувалося, що «прикладна лінгвостилістика із зазначеною практичною спрямованістю знаходиться на ранньому етапі свого розвитку» [1, с. 3], то сьогодні практика укладання збірників текстів різних стилів для вивчення іноземних мов засвідчує посилений інтерес до цієї проблематики й усвідомлення важливості розвитку текстуально-стильової компетенції студента-інофона.

У методиці викладання української мови як іноземної, молодій галузі лінгводидактики, вже накопичено певний досвід у створенні посібників з текстами різних стилів і завданнями до них: художнього ([5; 6; 8; 13], наукового [3], публіцистичного [4]. Однак можна погодитися з висновком Н. Станкевич про брак текстів (професійно орієнтованих, художніх, діалогічних, країнознавчих, тематично організованих, публіцистичних тощо), «зібраних і відповідно опрацьованих в окремій книзі» [10, с. 166]. Актуальність нашої розвідки визначається гострою потребою у створенні навчальної текстотеки з української мови як іноземної. Мета статті – окреслити лінгводидактичний потенціал текстів краєзнавчої тематики науково-популярного й науково-публіцистичного характеру та презентувати посібник для іноземних студентів «Знайомтеся: Київ» [12].

Необхідність залучення до навчальних матеріалів нехудожніх текстів краєзнавчої тематики викликана практичними потребами іншомовних студентів, які, перебуваючи в чужій країні, прагнуть дізнатися про її історію та культуру. Якщо для іноземних слухачів підготовчого факультету знайомство з Україною, зокрема містом навчання, відбувається переважно з ініціативи й за організацією викладача, то іноземні студенти, що живуть у нашій державі не перший рік, продовжують відкривати Україну для себе, як правило, самотужки. Наскільки активним буде цей процес, залежить, звичайно, від бажання й характеру іноземця та його загального рівня володіння

українською мовою. Та не лише від цього: якщо студент матиме досвід роботи з науково-популярними, науково-публіцистичними, історично-довідковими матеріалами краєзнавчої тематики, то зможе значно ефективніше використовувати інформацію туристичних путівників та альманахів, відповідних інтернет-сайтів, історичних чи мистецтвознавчих довідників тощо. Тексти київської тематики саме з таких джерел, частково адаптовані й доповнені, стали основою презентованого навчального посібника.

Дослідники проблеми стильової диференціації мови відзначають розмитість меж між стилями, взаємопроникнення елементів різних жанрів як загальномовну тенденцію. Така риса особливо притаманна дібраним і створеним авторським краєзнавчим текстам посібника, оскільки в них насиченість фактичним матеріалом, точність і логічність подання наукової історичної, культурознавчої, мистецтвознавчої інформації поєднані з діалогічною формою і простотою викладу популярного видання, і в той же час із емоційністю й апелятивністю, що зазвичай характеризують тексти газетної публіцистики чи реклами. Термінологічно стиль аналізованих текстів можна означити як науково-популярний, науково-публіцистичний, науково-навчальний. Аналіз публікацій з теми засвідчує інтерес дослідників до лінгвостилістичних особливостей науково-популярного стилю [7; 11]. Науковці підкреслюють, що особливості таких текстів (імітація ситуації безпосереднього спілкування, специфічні прийоми активізації уваги читача, образність, невелика (порівняно із власне науковим підстилем) кількість термінів, можливість використання розмовних морфологічних форм, спрощений синтаксис) викликані стратегічною метою науково-популярного підстилю – у доступній і зрозумілій формі ознайомити читача-непрофесіонала з науковими знаннями. Уваги заслуговують дослідження, у яких з'ясовується перспектива використання текстів науково-популярного стилю у навчанні іноземної мови (розвідки Н. Фудель і А. Васильєвої та Т. Лагути й О. Вержанської). Автори статті «Науково-популярний жанр (До питання про можливість його використання у викладанні російської мови як іноземної)» роблять висновок про різноаспектний потенціал науково-популярних текстів для студентів різних етапів навчання: на початковому етапі такий текст «може слугувати «азбукою» для попереднього знайомства з функціональними стилями» [11, с. 143], а на середньому та вищому – для граматичної роботи й розвитку вмінь «свідомої стилістичної диференціації

мовлення, свідомого поєднання різностильових елементів» [11, с. 142]. Автори статті «Науково-популярні тексти під час навчання фахової мовленнєвої діяльності іноземних студентів-філологів» зазначають, що робота з таким текстовим матеріалом «сприяє поглибленню знань із професійної мови, збагачує загальний і спеціальний лексичний словники, підвищує культурний рівень і наукову ерудицію студентів» [7, с. 89], і окреслюють мету подальших досліджень – укладання навчального посібника науково-популярних текстів для іноземних студентів-філологів.

Специфіці науково-навчального (дидактичного) та науково-публіцистичного стилю приділено значно менше уваги [9]; дослідники переважно обмежуються їх стислою характеристикою як підстилів наукового чи публіцистичного стилів. Зважаючи на те, що дібрані нами тексти об'єднані краєзнавчою тематикою, плідною видається точка зору перекладознавця В. Гізер: вона вводить поняття краєзнавчого дискурсу, домінантними ознаками якого виступають локоцентризм, культуроцентризм й антропоцентризм [2]. Дослідниця зараховує до парадигми краєзнавчого дискурсу такі прагматичні типи текстів: «1) словникова стаття краєзнавчого характеру; 2) навчальний тип тексту краєзнавчого характеру; 3) путівник; 4) альбом краєзнавчого характеру; 5) туристичний рекламний проспект» [2, с. 87] й аналізує перекладацький адаптивний потенціал кожного типу тексту. Вважаємо за можливе розширити парадигму краєзнавчого дискурсу, ввівши до неї такі жанрово-стильові утворення, як газетна стаття й науково-популярна стаття краєзнавчого характеру, і погоджуємося із твердженням науковця, що поліоб'єктність і полісуб'єктність краєзнавчого дискурсу веде до включення в нього «елементів суміжних дискурсів у різних пропорціях для різних типів текстів» [2, с. 87]. Попри очевидну варіативність лінгвостилістичних характеристик різних текстів краєзнавчого дискурсу, очевидно, що основна функція матеріалів такого типу – інформування широкого загалу читачів про історію й культуру краю – визначає спільні риси аналізованих текстів. Це фокусування на фактологічному краєзнавчому (історичному, географічному, культурознавчому, народознавчому, мистецтвознавчому тощо) матеріалі; популярний стиль викладу; емоційність; поєднання граматико-стилістичних особливостей книжного й розмовного стилів української мови.

Тексти посібника «Знайомтеся: Київ» розташовано за хронологічно-тематичним принципом із метою окреслити основні віхи в минулому столиці України, звернути увагу студентів на найцікавіші

київські об'єкти і сформувати у свідомості іноземців образ Києва як міста культури. Перші сім тем охоплюють історію міста з давніх часів до проголошення незалежності України («Київ. Старе місто», «Софійський собор», «Киево-Печерська лавра», «Козацький Київ», «Київ XIX сторіччя», «Трагічні сторінки історії Києва у XX столітті», «Україна незалежна»), наступні вісім – знайомлять із життям сучасного Києва («Райони й вулиці Києва», «Театри столиці», «Світ музеїв Києва», «Вища освіта в Києві», «Парки Києва», «Пам'ятники Києва», «Київ книжковий», «Парк «Київ у мініатюрі»»). Кожну тему формують два чи три тексти із системою завдань до них, призначених для аудиторного опрацювання під керівництвом викладача, і додатковий текст для самостійного читання.

Особливістю посібника є виокремлення типових лексико-граматичних конструкцій, що зустрічаються в текстах краєзнавчої тематики: на позначення часу події, місця розташування об'єкта, його наявності, розмірів та складної структури, приблизної кількості, важливого значення чогось, прихильності до чогось, походження назви об'єкта. Ці та інші типові конструкції подано у формі навчальних таблиць. Також увагу приділено таким звичним для українського читача, але почасти проблемним для іноземця моментам, як нумерація століть римськими цифрами, основні скорочення, у тому числі мір величин, які використовують у довідкових текстах. У формі таблиць узагальнено і специфічний лексичний матеріал: історичні назви України та її країн-сусідів, конструкції з іменниками семантичної групи «пам'ятник», «музей», синонімічні конструкції на позначення профілю навчального закладу чи його підрозділу тощо. Після кожної таблиці запропоновано завдання на розвиток умінь використовувати відповідні лексико-граматичні конструкції в мовленні.

Система завдань до текстів традиційна. На передтекстовому етапі введено фонетичні та лексико-граматичні завдання, спрямовані на подолання труднощів у вимові та читанні незнайомого лексичного матеріалу, на семантизацію слів за допомогою словника, внутрішньої форми слова, актуалізацію знань і формування навичок, необхідних для засвоєння типових граматичних явищ у конкретному тексті. Робота над лексичними одиницями організована з урахуванням належності слів до певних тематичних груп, їх парадигматичних, словотвірних і синтаксичних зв'язків. На післятекстовому етапі – завдання, спрямовані на перевірку розуміння прочитаного (запитання до тексту, тести, завдання на продовження речень за змістом тексту, складання

плану чи його модифікацію), лексико-граматичні завдання, які створюють можливість для використання певних лексико-граматичних форм і конструкцій в усному та письмовому мовленні студентів, і завдання на переказ тексту, створення діалогів чи монологічної розповіді за його змістом.

Особливу увагу приділено формуванню вміння вести бесіду на краєзнавчу тему. Досвід роботи з іноземцями переконав автора в необхідності цілеспрямованої уважної роботи над цим аспектом, адже навіть іншомовні студенти середнього та вищого етапу навчання відчують труднощі із правильним формулюванням запитання (їм важко виокремити й акцентувати логічну доміную запитання) і лаконічної відповіді на нього (часто відповідь іноземця інформативно надлишкова, оскільки за структурою є повним реченням, побудованим із збереженням усіх лексем запитання, замість неповної чи односкладної конструкції). Саме тому робота з перевірки розуміння тексту розпочинається низкою запитань до нього. Після багатьох текстів є завдання, у яких запропоновані запитання й відповіді до кожного речення одного чи кількох абзаців. Студенти повинні уважно прочитати їх, дати відповіді на наступні запитання, сформульовані в завданні, і продовжити в парі самостійну роботу над запитаннями й відповідями до кожного речення тексту.

Важливим для роботи з будь-яким текстом є вміння орієнтуватися в його логічній структурі. На розвиток цих навичок спрямовані завдання перетворити простий план тексту на складний чи навпаки, скласти план за опорними словами чи дібрати опорні слова до кожного пункту плану, дати назви пропущеним пунктам плану тощо.

Також обов'язковими після кожного тексту є завдання, спрямовані на розвиток навичок використання лексико-граматичних конструкцій, притаманних краєзнавчим текстам: студенти повинні скласти за схемами речення з поданими словами і словосполученнями. Багаторазове повторення однієї конструкції з різною лексикою (як за темою тексту, так і загальнонавчальною) сприяє її міцному запам'ятовуванню. Наприклад:

Хто / що (Н. в.) відігравав(-ла) важливу роль у чому (М. в.) (Києво-Печерська лавра – розвиток освіти; Софійський собор – культурне життя Русі; Ярослав Мудрий – зміцнення авторитету Київської Русі; лаврська друкарня – поширення освіти; цей викладач – моє життя).

Що (Н. в.) стало центром чого (Р. в.) (Києво-Печерська лавра –

поширення християнства; Софійський собор – духовне життя; майдан Незалежності – Київ; площа – місто).

До граматико-стилістичних особливостей текстів краєзнавчого дискурсу, як ми зазначали вище, належить поєднання особливостей книжного й розмовного мовлення. Тому в граматичних завданнях зосереджено увагу на таких рисах книжного мовлення, як використання віддієслівних іменників, зворотних дієслів, дієприкметникових і дієприслівникових конструкцій, дієслівної форми на **–но, –то**, складних речень. Так, наприклад, після тексту «Козацький Київ» серед інших завдань пропонуємо такі: утворити із двох простих речень складне, перша частина якого починається сполучником *попри* те що (*Київ був у занепаді. Він ще залишався культурно-духовним центром Русі. – Попри те що Київ був у занепаді, він ще залишався культурно-духовним центром Русі.*); замінити утворені складні речення на прості, використовуючи прийменник **попри (+ З. в.)** (*Попри занепад Києва, він ще залишався культурно-духовним центром Русі.*); утворити від дієслів іменники (*занепадати – занепад, завоювати – завоювання, знищити – знищення* тощо); замінити дієслівні словосполучення на іменникові (*завоювати Київ – завоювання Києва, знищити місто – знищення міста, приєднати територію – приєднання території* тощо); замінити речення на синонімічні, використовуючи конструкцію відбулося + іменник (*Київ занепадав. – Відбувся занепад Києва; Монголо-татари напали на Київ. – Відбувся напад монголо-татар на Київ.*). Серед елементів розмовного мовлення в нехудожніх текстах краєзнавчої тематики використовуються питальні речення, вставні слова, неповні речення, специфічні розмовні конструкції тощо (*Правда ж, цікаво? Поруч – пам'ятник Ярославу Мудрому. Отож бо й воно!*). Розтлумачення, на наш погляд, потребують деякі специфічні розмовні конструкції. У посібнику їх за необхідності виокремлено і пояснено після текстів.

Краєзнавчі тексти мають багатий потенціал для розвитку навичок монологічного й діалогічного мовлення. У посібнику його реалізовано в завданнях переказати текст чи його частину; створити розповідь за кількома текстами теми; підготувати коротку розповідь на вивчену тему для товариша, який погано знає Київ; розповісти про подібні до київських архітектурні чи культові споруди у своєму рідному місті; створити діалог за текстом чи за зразком із використанням допоміжного матеріалу таблиць; розіграти запропонований діалог; дізнатися у студентів своєї групи

про важливі історичні події, центральну вулицю, площу, відомих людей їхнього рідного міста; обмінятися враженнями від екскурсії та ін. Щодо екскурсій, то необхідно зазначити, що їх проведення паралельно з опрацюванням певного краєзнавчого тексту чи після цього сприяє кращому засвоєнню лексико-граматичного матеріалу студентами. Так, після роботи над текстами «Старе місто» і «Прогулянка вулицею Володимирською» іноземці охоче виконують роль екскурсовода під час справжньої прогулянки цією історичною вулицею, вправляючись у монологічному й діалогічному мовленні, а безпосередні візуальні враження від Золотих воріт, пам'ятника Ярославу Мудрому, Софійського собору, Софійської площі сприяють більш міцному і тривалому запам'ятовуванню відповідного лексичного матеріалу.

Загалом пізнавальні й сучасні тексти книги «Знайомтеся: Київ» покликані заохотити студентів до пошуку нової інформації й безпосереднього знайомства з архітектурними та історичними пам'ятками, культурними закладами й цікавими місцями столиці України, що, врешті-решт, сприятиме розвитку мовленнєвих умінь іноземців у ситуаціях безпосереднього спілкування з носіями мови.

Отже, необхідність залучення до навчальної текстотеки з української мови як іноземної нехудожніх текстів краєзнавчої тематики зумовлена комплексним характером завдань, що вирішуються на основі таких текстів: розвиток лексико-граматичної та комунікативної компетенції студентів-інофонів, збагачення їхніх знань про місто, у якому вони живуть і навчаються, підготовка й заохочення іноземців до самостійного пошуку додаткової краєзнавчої інформації, стимулювання інтересу до знайомства з історичними й культурними реаліями нашої країни. Навчальний посібник для іноземних студентів «Знайомтеся: Київ» укладено з урахуванням цих завдань. Його мета – шляхом розвитку і вдосконалення навичок та вмінь роботи з текстами краєзнавчої тематики історично-довідкового та науково-популярного характеру сприяти формуванню комунікативної компетенції студентів-іноземців.

-
1. Вопросы стилистики в преподавании русского языка иностранцам: Сб. статей / Под ред. А. Н. Васильевой. – М.: Издательство Московского университета, 1972. – 151 с.

2. Гизер В. В. Краеведческий дискурс в переводе: основные понятия и методы // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – № 1. – Том 2 / В. В. Гизер. – Суми, 2007. – С. 87-90.
3. Дем'янюк А. А. Розвиток навичок наукового мовлення (для іноземних студентів-філологів): Навчальний посібник / А. А. Дем'янюк. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 120 с.
4. Дідківська Л. П. Людина і світ: публіцистичні тексти та завдання у 3-х частинах для іноземних студентів / Л. П. Дідківська, В. О. Любчевська-Сокур, Н. С. Ніколаєва. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007.
5. Дяченко С. І. Українська література для іноземних студентів / С. І. Дяченко, О. В. П'ятецька. – К.: Академія, 2010. – 312 с.
6. Єлісова М. О. Коментоване читання художніх творів: Навчальний посібник для іноземних студентів / М. О. Єлісова. – К.: ТОВ «НВП «ІНТЕРСЕРВІС», 2010. – 120 с.
7. Лагута Т. М. Науково-популярні тексти під час навчання фахової мовленнєвої діяльності іноземних студентів-філологів // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – Вип. 20 / Т. М. Лагута, О. М. Вержанська. – Харків, 2012. – С. 84 – 90.
8. Паламар Л. М. Читаємо українською: Навч. посібник / Л. М. Паламар, Н. В. Поставна, Н. Ф. Тат'яниченко. – К.: БМВ, 1999. – 199 с.
9. Памірська Л. Лінгвістичні особливості дидактичних текстів науково-популярного стилю // Волинь – Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем / Л. Памірська, М. Памірський. – Житомир, 2002. – № 9. – С. 246-249.
10. Станкевич Н. Особливості створення навчальної текстотеки з української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української як іноземної. – Вип. 6 / Н. Станкевич. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 162-168.
11. Фудель Н. С. Научно-популярный жанр (К вопросу о возможностях его использования в практике преподавания русского языка иностранцам) // Вопросы стилистики в преподавании русского языка иностранцам: Сб. статей / Под ред. А. Н. Васильевой / Н. С. Фудель, А. Н. Васильева. – М.: Издательство Московского университета, 1972. – С. 96-113.

12. Швець Г. Д. Знайомтеся: Київ: Навчальний посібник з української мови для студентів-іноземців / Г. Д. Швець. – К.: Видавець Федоров О. М., 2011. – 240 с.
13. Швець Г. Д. Читаймо українською: Навчальний посібник з української мови для іноземних студентів / Г. Д. Швець, Ю. О. Торчинська, А. О. Літвінчук / За ред. Г. Д. Швець. – К.: Фенікс, 2012. – 112 с.